

Günel Hummetova (Paniyeva) Saleh

Azerbaijan State Pedagogical University,

Senior Lecturer of the Department of Literature Teaching Technology, Ph.D.

Mail: gunelpeniyeva@mail.ru

Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Tel.+994559176817

AZARBAYJON GAZETETLARI TARIXINING QISQA XRONOLOGIYASI - "TIFLIS AXBARI" GAZETASI

Xulosa: Maqolada Ozarbayjon tarixiy gazetalarini tarixining qisqacha xronologiyasi ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, Ozarbayjonda nashr etilgan birinchi gazeta va ozarbayjon tilida nashr etilgan birinchi gazeta tashkil topish tarixi va u haqida qisqacha ma'lumotlar o'z aksini topgan. Maqolada ilk gazetalar "Tiflis axboroti", "Hummat" va "Devat-ko'ch" haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: gazeta, nashr, birinchi, davriy matbuot, ifodalar.

BRIEF CHRONOLOGY OF THE HISTORY OF AZERBAIJAN NEWSPAPERS - "TIFLIS AXBARI" NEWSPAPER

Summary: The article examines a brief chronology of the history of Azerbaijani historical newspapers. At the same time, the history of the establishment of the first newspaper published in Azerbaijan and the first newspaper published in the Azerbaijani language and itself is reflected. The article provides brief information about the first newspapers, "Tiflis Axbari", "Hümmet" and "Devat-Koch".

Keywords: newspaper, publication, first, periodical press, expresses.

КРАТКАЯ ХРОНОЛОГИЯ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ГАЗЕТ - ГАЗЕТА "ТИФЛИС АХБАРИ"

Краткое содержание: В статье рассматривается краткая хронология истории азербайджанских исторических газет. В то же время отражена история создания первой газеты, издаваемой в Азербайджане, и первой газеты, издаваемой на азербайджанском языке, и краткая информация о ней. В статье даются краткие сведения о первых газетах «Тифлис ахбари», «Хуммат» и «Деват-Кох».

Ключевые слова: газета, издание, первое, периодическая печать, выражает.

"Gazetta" so'zining asl ma'nosi italyancha "gazzetta" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "mayda pul" degan ma'noni anglatadi. Uning birinchi ma'nosidan ham ko'rinib turibdiki, inson hayotidagi eng muhim masalalardan biri ma'rifatli bo'lish, kundalik ijtimoiy-siyosiy va tarixiy – kundalik yangiliklardan xabardor bo'lish zaruratidir. Jamiyat hayotining muhim muammolari va dolzarb voqealarni tezkor aks ettiruvchi davriy nashr, siyosiy kurashning qudratli mafkuraviy quroli. Ommaviy axborot va tashviqot tizimidagi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Gazeta tashkil etilganidan buyon sinfiy xarakterga ega bo'lib, u yoki bu tabaqa yoki ijtimoiy guruhning dunyoqarashi, mafkurasi, siyosatini himoya qiladi va targ'ib qiladi. Gazetalarning ilk namunalari miloddan avvalgi Yuliy Tsezar davrida (miloddan avvalgi 1-asr) Qadimgi Rimda muhim

hukumat qarorlari, harbiy yurishlar, qiziqarli voqealar va boshqalar nashr etilgan. Voqealarni aks ettiruvchi qo'lyozma sahifalar, asl nusxalari shaharning markaziy maydoniga osilib, boshqa shaharlarga yuborilgan nusxalarini ma'lum ma'noda bugungi gazetalarining ilk namunalari desa bo'ladi. 16-asrda Venetsiyada savdo, transport va shahar yangiliklari haqidagi ma'lumotlar - qo'lyozma shaklida - "gazzetta" deb nomlangan kumush tangaga sotilgan. Qayd etilishicha, gazeta so'zi shu yerdan kelib chiqqan.

Ozarbayjonda birinchi davriy matbuot 1871-1872 yillarda nashr etilgan "Bakiniski listok" gazetasi bo'lgan. Ozarbayjon tilidagi ilk gazetalar 1832-yilda Tbilisida chiqqan «Tiflis axbari» va 1845-yilda chiqqan «Qafqazin bu tabarinin xabari» gazetalaridir. Ikkala gazeta ham davlat idoralari tomonidan nashr etilgan va asosan rasmiy hujjatlar va yangiliklar nashr etilgan. «Tiflis Axbari»ning ozarbayjoncha nashri Fors gazetasi yopilgandan so'ng nashr etildi, chunki uning obunachilari kam bo'lganligi sababli, Paskevichdan keyin Kavkazning bosh qozisi bo'lgan Baron Rozen bo'lgan. , 1831-yilning 30-dekabrida maorif vaziri K. A.ga maktub yuborgan. Bu uning Livenga yozgan maktubidan ko'rinib turibdiki, mendan oldin «Tiflisskiye vedomosti» gazetasi bu yerda obunachilar soni kam bo'lganligi sababli nashr etilgan gazetani saqlab qolish uchun uni nashr etish to'xtatildi.

“Tatarlar (Ozarbayjonlar) o'zlari uchun chop etilgan gazetani (forscha nusxalar nazarda tutilgan) o'z tabiatiga xos qiziqish va qoniqish bilan qarshi oldilar, lekin juda kam obuna bilan kifoyalanishdi... Chunki fors tili nafaqat Bizga tegishli bo'lgan va tatarlar (Ozarbayjon turklari) istiqomat qiladigan Zaqafqaziya o'lkasi, Ozarbayjonning o'zida ham kam tarqalgan edi... O'sha nashrdan kutilgan foyda uni qayta tiklash zarurligiga ishontirdi, forscha emas... tatar tilida” [1].

Ozarbayjon tilida “Tiflis axbari” gazetasining birinchi soni 1832-yil yanvar oyida chiqqan. Hujjatlardan birida shunday deyilgan:

“Joriy yilning 1 yanvaridan boshlab Tbilisida tatar tilida gazeta quyidagi shartlar asosida chiqariladi. 1. Gazeta haftada bir marta chiqariladi. 2. Ruscha nashrda bo'lgani kabi, “Tatar” gazetasining yillik obuna to'lovi kumush bilan 8 manat, yarim yillik obuna uchun esa 5 manat. 3. Nashrlarning o'z vaqtida chop etilishi va obunachilarga muntazam yetkazilishini nazorat qilish gazeta bosh muharriri, saroy bosh maslahatchisi Sankovskiy zimmasiga yuklatildi. – Gazetani sotib olmoqchi bo'lganlar shaxsan o'zi yoki mahalliy hokimlik orqali murojaat qilishlari mumkin. [1] Bu hujjatdan ko'rinib turibdiki, “Tiflis axbari” gazetasi “Tiflisskiye vedomosti”ga qo'shimcha bo'lganligi sababli, uning muharriri saroy maslahatchisi Sankovskiy bo'lgan.

Bu gazetaning muharriri Sharq tillari bo'yicha zo'r mutaxassis Mirza Apriyam Yenikolopov edi. Gazeta haftalik formatda chorshanba kunlari chiqadi. Najriy davridagi tarix va hayot, 1794–1846. Adabiy-madaniy masalalar bo'yicha maslahatchi A.A. Ozarbayjon tilida nashr etiladigan “Tiflis axbari” gazetasining mazmuni shu tarzda belgilandi.

“1. Zaqafqaziya musulmonlariga davlat tomonidan berilgan yuksak mukofotlar haqida ma'lumot.

2. Osiyoliklar uchun tushunarli va qiziqarli xorijiy va mahalliy innovatsiyalar.

3. Mahalliy aholi orasida Yevropa ta'limi va sanoatiga xayrixohlik uyg'otgan turli materiallar. Baron Rozen o'z maktubida gazetani ozarbayjon tilida nashr etish orqali hukumatning “tegishli xayrixoh niyatlarini” bu yerdagilar orasida tarqatish uchun “eng munosib vosita” qo'lga kiritilishini ta'kidlagan.

“Tbilisi axbari” haqidagi ma'lumotlarni faqat arxiv hujjatlari orqali olish mumkin. Matbuot tariximizning dastlabki bosqichlarida nashr etilgan boshqa bosma nashrlar singari “Tiflis

axboroti”ga ham obunachilar soni kam edi. Guba komendanti Gimbut 1832 yil 21 yanvardagi 119-sonli xatida gazetaning 30 nafar obunachisi borligini ko’rsatsa, Boku komendanti Kolomiysev obunachilar sonining kamligidan shikoyat qiladi. Chor hokimiyati ozarbayjon tilida gazeta chiqarishga ruxsat berish bilan birga, juda hayajonlangan edi. Chor amaldorlari hukumatning xalqqa qarshi chora-tadbirlari e’tiborga olinmay gazetalarda e’lon qilinishi va bundan jamoatchilik xabardor bo’lib qolishi mumkinligidan xavfsiragan. Shuning uchun ular zarur choralarni ko’rdilar. Buni baron Rozenning 1831-yil 31-dekabrda Tashqi ishlar vazirligining Osiyo bo’limi boshlig’i Rodofiniga yozgan maktubidan ham yaqqol ko’rish mumkin. Maktubda gazeta hukumatning siyosiy qarashlarini aks ettirishi aytilgan. Shuning uchun muharrirga aytishingiz shart bo’lmagan ba’zi narsalar mavjud.

Gazeta 1833 yil boshlarigacha nashr etilgan. Gazeta muharriri Sankovskiy 1832-yil 19-oktabrda vafot etgach, hamkasblari Zubaryov va Gordeyev uchala gazetani ham chop etishni davom ettirmoqchi bo’ldi. Biroq, uchta gazetani tahrirlash ularga qiyinchilik tug’dirdi. Uch gazeta ham birin-ketin yopildi. Shundan keyin bir necha yil davomida Tbilisida ozarbayjon tilida birorta gazeta chiqmadi.

Ozarbayjonda ozarbayjon tilida chiqqan birinchi gazeta 1875—77-yillarda “Ekinchi” gazetasi edi. Ozarbayjon tilida haftalik va kundalik gazetarlar 20-asr boshlarida paydo bo’lgan. 1905 yil 7 iyunda chiqqan “Hayot” gazetasi ozarbayjon tilidagi birinchi kundalik gazeta edi. Ozarbayjon tilidagi birinchi noqonuniy sotsial-demokratik ishchilar gazetasi 1904—05 y.larda chiqqan «Hummat» gazetasi bo’ldi. Bu gazeta 1904-yilda Muhammad Amin Rasulzoda, M.A.Azizbekov, N.Narimanov, S.M.Afandiyev va P.A.Chaparidzelarning birlashuvi natijasida tashkil topgan “Hummet” guruhi tomonidan ijtimoiy-ma’naviy-ma’rifiy ishlar tashuvchisi sifatida tashkil etilgan. demokratik g’oyalar. Guruh varaqalar va risolalar chiqarishga, ularni aholi orasida tarqatishga harakat qildi. 1904-yil oktabr oyida “Hummat” a’zolari yashirincha ozarbayjon tilida birinchi sotsial-demokratik nashr bo’lgan “Hummat” gazetasini chiqara boshladilar.[1] “Hummat” gazetasi S.M.Afandiyev va M.Mirg’asimovlar rahbarligida nashr etilgan. Gazeta 1904 yilning oxiridan 1905 yilning fevraligacha Bokuda nashr etilgan. Faqat 6 ta raqam chiqarildi. 1905-yil fevral oyining o’rtalarida gazetaning bosmaxonasi “zararli yo’nalishi tufayli” politsiya tomonidan vayron qilindi, gazetaning nashr etilishi to’xtatildi, uning ayrim xodimlari hibsga olindi.

“Hummet” sahifalarida inqilobiy g’oyalar tarqaldi. Gazeta sahifalarida absolyutizmga qarshi kurashga bag’ishlangan materiallar, mehnatkash ayollarni kapital qulligidan ozod qilish zarurligi muhokama qilindi, xalqdan begona, “qora jamoa”ning turmush tarzi va tilini bilmaydigan ziyolilar tanqid qilindi. va fosh qilingan ruhoniylar. Ushbu matbuot organining faoliyati Rossiyadagi uchta inqilobiy davrni va Ozarbayjonni sovetlashtirish yillarini qamrab oladi. “Hummat” nafaqat Ozarbayjon, balki butun musulmon Sharqidagi turkiy tilli xalqlar orasida sotsial-demokratlarning birinchi matbuot organidir.

“Hummat”ning tashkil topishi va shakllanishidagi ilk jurnalist va publitsistlarning kimligi hali to’liq aniqlanmagan, chunki gazetaning 1904-1905 yillardagi nusxalari haligacha tadqiqotchilarga noma’lum “Hummat” va uchinchi sonidagi materiallardan biri matbuot tariximizga ma’lum. Gazetaning birinchi sonining sarlavha sahifasida ozarbayjon va rus tillarida chop etilgan sana ko’rsatilgan: "Oktyabr 1904" gazetaning g’oyaviy-siyosiy yo’nalishini aniqlash uchun ham foydalanish mumkin “Hummat” partiyasining markaziy matbuoti, uning organlaridan biri sifatida uning nomi alohida siyosiy ahamiyatga ega. Inqilobdan oldingi nashrlar “Barcha mamlakatlarning proletarlari, birlashinglar” shiori ostida, proletar internatsionalizmi tamoyillariga muvofiq nashr etilgan. Gazetaning g’oyaviy mualliflari bu shiorning ozarbayjon variantini “Odamlar birligi tog’larni ko’taradi” degan maqol bilan almashtirgan. " Bu xalq maqolining yana bir birikmasi tilimizda ham saqlanib qolgan: “Qo’l bir bo’lsa, tog’ o’rnidan

ko‘char” yoki “Qo‘l qudrati, sel quvvati” va hokazo. “Hummat” arabcha so‘z bo‘lib, ozarbayjoncha “jasorat”, “birlik”, “jasorat” degan ma‘nolarni bildiradi [2] Ozarbayjonda nashr etilgan birinchi qonuniy bolshevik gazetasi ozarbayjon va arman tillarida chiqadigan “Devat-Koch” gazetasi edi. 1906 yilda. “U Bokuda haftasiga ikki marta, ozarbayjon tilida ikki sahifa va arman tilida ikki sahifada nashr etilgan. Gazeta asosan arman-musulmon qirg‘inining oldini olish uchun kurash olib bordi. Gazeta Iso bek Ashurbeyov rahbarligida nashr etilgan bo‘lsa-da, gazetani tashkil etishda Mir Hasan Movsumovning xizmati katta bo‘lgan. Uning bir qancha felyetonlari gazeta sahifalarida chop etilgan. «Hummet», «Bakinskiy rabochi» kabi gazetalar bilan bir qatorda bolsheviklarning birinchi yuridik gazetasi «Devat-ko‘ch» 1906 yil 26 maydan haftada ikki marta nashr qilina boshlagan. Birinchi sonida sotsial-demokratik g‘oyani ilgari surgan, xalqlar o‘rtasida tinch-totuv yashash zarurligini ta’kidlagan “Devat-ko‘ch”ning bor-yo‘g‘i 19 ta sonini chop etishga muvaffaq bo‘ldi. Gazetani tashkil etish va ishida ishtirok etgan ko‘zga ko‘ringan bolsheviklardan biri M. A. Azizbeyov, P.A. Chaparidze, S.M. Efendiyev, V.A. Rados-Zankovich, V.P. Nagin va boshqalar faol qatnashdilar. Uning tarkibiga yetakchi yozuvchilar, publitsistlar, “Devat-ko‘ch” gazetalarining partiya faollari kirgan. Ular orasida S.M. Efendiyev, A. Oxundov, M. Azizbekov, M.F. Sotsial-demokratiya g‘oyasidan milliy pozitsiyaga o‘tgan Musaviy, Z.Zeynalov, M.A. Rasulzoda va uning amakivachchasi Muhammadali Rasulzodani keltirish mumkin. Tahririyatdagi tashkiliy-ijodiy ishlarning asosiy yukini birinchi navbatda S.M. — Afandiyev buni o‘z zimmasiga oldi. [3]

Umuman olganda, o‘tgan yillar davomida Ozarbayjonda 50 dan ortiq huquqiy bolshevik gazetalari, jumladan, ozarbayjon, rus, arman tillarida nashr etilgan.

Adabiyot ro'yxati

- 1.URL. [https://az.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCmm%C9%99t_\(q%C9%99zet\)](https://az.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCmm%C9%99t_(q%C9%99zet))
2. URL. [https://az.wikipedia.org/wiki/Tiflis_%C9%99xbar%C4%B1_\(q%C9%99zet\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Tiflis_%C9%99xbar%C4%B1_(q%C9%99zet))
- 3.URL. [https://az.wikipedia.org/wiki/D%C9%99v%C9%99t-Qo%C3%A7_\(q%C9%99zet\)](https://az.wikipedia.org/wiki/D%C9%99v%C9%99t-Qo%C3%A7_(q%C9%99zet))